

Erdem Kük, Didem G., *Alevi-Bektaşî Gülbankları* (2023). Çanakkale:
Paradigma Akademi Yayınları. 507 s. ISBN: 978-625-6957-73-2.

Seda SAKAOĞLU *

Gülbank, Ferit Devellioğlu tarafından hazırlanan “Osmanlıca-Türkçe” sözlük içerisinde: “Eskiden tekkelerde, âyin sırasında, saraylarda, muayyen merâsim sırasında hep bir ağızdan yüksek sesle okunan ilâhi veyâ duâ” (1994: 354) anlamına gelmektedir. Ancak Alevi inanç sisteminde *gülbank*'ın tanımı, özellikleri, nitelikleri ve çeşitleri hakkında çok daha fazla anlam bulmak mümkündür.

* Doktora Öğrencisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, sedakirteke44@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6009-6054

Alevi inanç sisteminin içerisinde kendisine ayrılan özel alanda gülbanklar, Alevi inancına sahip tüm toplumların ritüelik yapılarında önemli işlevlere sahiptir. Bu işlevlerin başında gülbankların Alevi inanç sistemine ilişkin çeşitli kod ve göstergeleri bünyesinde barındırması gelmektedir. Söz konusu inanç sisteminin korunarak günümüze kadar ulaşması noktasında gülbankların bu işlevi *Alevi-Bektaşî Gülbankları* çalışmasının da motivasyon ayaklarından birini oluşturmaktadır.

Akademik bakış açısıyla, genelde tasavvufi özeldir ise Alevilik çalışmaları çerçevesinde özellikle sosyolojide alt konu olarak çalışılmış, öte yandan halk bilimi alanında yapılan derlemeler sonucunda kitaplaştırılmış ve hazırlanmış olan gülbanklar, müstakil olarak *Alevi Bektaşî Gülbankları* adıyla Didem Gülçin Erdem Kük tarafından da kaleme alınmış ve alana kazandırılmış multidisipliner bir çalışma niteliğindedir. Çalışmasında Alevi-Bektaşî gülbanklarının çeşitli yön ve boyutları ile incelenmesini konu edinen Kük, halen Pamukkale Üniversitesinde Dr. Arş. Gör. olarak görev yapmaktadır ve uzmanlık alanları Türk Halk Bilimi ve Alevilik-Bektaşîlik araştırmalarıdır. Bu kapsamda alan araştırması ve literatür tarama yöntemleriyle ele aldığı *Alevi Bektaşî Gülbankları*'nin aynı zamanda halk bilimi disiplinine ait yöntemlerle tahlile tabi tutulduğu görülmüştür.

Araştırmacı, çalışmanın öncelikli amacının, literatüre Alevi-Bektaşî gülbanklarına ait bir monografi kazandırmak olduğunu belirtmiştir. Araştırmacının çalışmayı hazırlamadaki diğer amaçları ise gülbankların sözlü gelenek içerisinde yaratılan ve icra edilen örnekler olmaları dolayısıyla UNESCO tarafından korunma altına alınması için konunun önemini gündeme taşımak; Alevi-Bektaşî gülbankları ile birlikte gülbankların parçası olduğu ritüel evrenini kayıt altına alıp incelemek suretiyle söz konusu geleneksel yapının doğru anlaşılmasına ve Alevi-Bektaşî inanç ve kültür dünyasına ait ritüelik envanterin de korunarak yaşatılmasına katkıda bulunmaktadır.

Çalışma sırasıyla; *Önsöz, İçindekiler, Giriş, I. Bölüm: Dua Metni Olarak Gülbank, II. Bölüm: Alevi-Bektaşî İnanç Sistemi, III. Bölüm: Alevi-Bektaşî Ritüellerinde Gülbank IV. Bölüm: Alevi-Bektaşî İbadet Pratiklerinde İcra Metni Olarak Gülbank, Sonuç, Kaynakça, Kaynak Kişi Dizini, Ek: Gülbank Metni Örnekleri* olmak üzere 11 genel başlıktan (507 sayfa) oluşmaktadır.

Önsöz bölümünde; Alevi-Bektaşî gülbanklarını bağlam merkezli bir bakış açısıyla ele aldığını belirten araştırmacı, gülbankların Alevi-Bektaşî inanç sisteminin yeri ve önemi konularını nasıl ele aldığına, çalışmada hangi araştırma yöntemlerine

başvurulduğuna değinmiş ve kitabın tüm bölümlerinde nelerin anlatıldığına dair kısaca değerlendirmelerde bulunmuştur (iii).

Çalışmanın *Giriş* kısmında söz konusu araştırmanın metodolojik alt yapısı hakkında bilgilere yer verilmiştir; araştırmanın konusu, amacı, kapsamı, örnekleme, sınırlıkları ve araştırmada kullanılan yöntem ve teknikler, konu üzerine yapılan çalışmalar gibi unsurlar detaylı olarak anlatılmış, çalışmanın hipotezleri oluşturulmuştur. Çalışma teorik ve uygulamalı olarak iki aşamalı biçimde kurgulanmıştır. Literatür tarama ile elde edilen yazılı veriler alan araştırmaları ile sahadan gelen somut örnekler üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır (1-11).

Çalışmanın Birinci Bölümü: “Dua Metni Olarak Gülbank” başlığında gülbank terimine geçmeden önce ilk olarak dua kavramının tanımıyla başlayan araştırmacı ibadetin özünü oluşturan duayı etimolojik ve kuramsal olarak kapsamlı bir şekilde açıklamış, sözün kutsalla olan ilişkisi üzerinden pek çok tanıma yer vermiştir. İnsanın yaratıcıya ulaşması ya da onunla iletişime geçmesi noktasında araçlardan biri olarak dualar, bilinen en eski yöntemlerin başında gelmektedir. Araştırmacının, insanlığın sözün varlığından güç alarak kutsalına sığınma ihtiyacı (Kük, 2023: 18) şeklinde betimlediği dua kavramının her dinî bağlam içerisinde işlevsel yanıtlar barındıran bir yakarış biçimi olduğu vurgulanmış, bu kapsamda pek çok çalışmanın var olduğuna dikkat çekilmiştir (13-18).

“Türk Sosyo-Kültürel Yapısında Dua Geleneği” alt başlığıyla; Türklerin sosyo-kültürel yapılarında duaların her dönemde, Tanrı ve kut inancıyla bağdaşarak, istek ve dileklerin gerçekleşmesi için başvurduğu bir yöntem olduğu, kaside-destan-mersiye şeklinde adlandırılan tertiplerde ilahi birer nitelik taşımlarının dua ile bağdaştığı, Türklerde duanın kavramsal karşılığının ‘alkış’ olduğu, hayır duasının yalnızca kamlar tarafından yapılabildiği, tanrı Ülgen’e kurban sunulduğunda kurbanın dualandığı, yağmur dualarının var olduğu, eski Türklerin dua ederken mum yaktıkları gibi tespitlerde bulunulmuştur. Diğer yandan Türklerin İslamiyet’le tanışmalarının ardından dua metinlerinde büyük bir değişim olduğu belirtilmiştir. Dua edilirken Kur’an-ı Kerim’in referans alındığını belirten araştırmacı duaların sadece dinî ritüeller esnasında değil günlük yaşantının içinde evlilikten doğuma, güreşten, ateş yakmaya dek hem geleneksel törenlerinde hem de gündelik işlerinde kullandıklarını ifade etmiştir. (18-34).

“Gülbank Teriminin Kavramsal Analizi” kısmında “gülbeng, gülbang, gülbenk” gibi kullanımları olan ‘gülbank’ teriminin neden seçildiği, çeşitli sözlüklerde ve eserlerde ne anlama geldiği ve bunlar referans alınarak kavramsal analizinin yapıldığı görülmektedir. Türk tasavvuf geleneğinin farklı şubelerindeki gülbanklar hakkında bilgi verildikten sonra gülbankın kapsamlı bir tanımı yapılmıştır: *“Alevi-Bektaşî inanç önderleri tarafından ritüel bağlamlarında istek ve dileklerin Tanrı’ya ulaştırılması amacıyla icra edilen; genellikle doğrudan yabut dolaylı biçimde söz ya da eylemle iletilen bir talebe karşılık söylenen; iyi dilek sunma, kut kazandırma, hayır dileme gibi amaçlarla kurulan; ritüel yapılarına göre içeriği değişebilen; nazma yaklaşan sistemli bir yapı üzerine inşa edilen; abenklî ve ritmik bir söyleyişe sahip hayır dua metinleridir.”* (2023: 40) (35-40).

“Türk Tasavvuf Geleneğinde Gülbank” alt başlığında öncelikle tasavvufun izahı yapılmıştır. Gülbank mahiyeti taşıyan dualara pek çok mutasavvıf şairin şiirinde rastlamanın mümkün olduğunu dile getiren araştırmacı gülbankları, eski Türk inanç sisteminde kamlar tarafından iyi dilek bildirme, kutsama amaçlı zikredilen alkışların (duaların) İslam inancına ait unsurların eklenmesi ile oluşmuş yeni formu olarak değerlendirmektedir. Araştırmacının vardığı bir diğer tespit ise; çeşitli tasavvuf şubelerinde farklı görünümde yer alıyor olmalarına karşın temel yapı ve mahiyetleri değişmeyen gülbankların, Alevi-Bektaşî inanç sistemi ile özdeşleşmiş olan ve günümüzde hala söz konusu inanç sisteminin ritüel bağlamlarında kullanılan metinler olmalarıdır (41-46).

Çalışmanın ikinci bölümü: “Alevi -Bektaşî İnanç Sistemi” genel başlığında “Alevi Bektaşî İnanç Sistemini Biçimlendiren Unsurlar” alt başlığına geçildiği, Alevi-Bektaşî ritüel evreninde önemli bir yere sahip olması bakımından gülbankların daha anlaşılır kılınması için Alevi-Bektaşî inanç sistemini meydana getiren başlıca unsurların ele alındığı görülmektedir. Başta Alevilik ve Alevi adlandırmasının tanımı ve kısaca tarihsel süreciyle ilgili bilgilendirme yapılmıştır. Araştırmacı Alevi-Bektaşî inanç sistemini teolojik, sosyal ve kültürel boyutları ile ayrı başlıklar halinde değerlendirmiştir.

“Teolojik Yapıyı Biçimlendiren Unsurlar” alt başlığına teoloji kavramı açıklanarak ve kavramın etimolojik ve tarihsel kullanımları incelenerek başlanmıştır. Türklerin dinî inancı temel alınmak üzere, İslamiyet’in kabulü ile heterodoks bir yapı olarak karşımıza çıkan Alevi-Bektaşîliğin teolojik yapısının ve teolojik bağlamı içeriğinin Hak-Muhammed-Ali anlayışı, Ehlibeyte ve on iki imamlara bağlılık, vahdet-i vücud anlayışı, tenasüh inancı, devriye inancı ve Türk kültür yapısından sirayet eden

kültlerle oluştuğunu belirten araştırmacı her bir unsur ile ilgili tanımlar ve geniş çapta bilgilendirmeler yapmıştır (47-71).

“Toplumsal Hayatı Düzenlemeye Yönelik Unsurlar” alt başlığında Alevi-Bektaşî inanç sisteminde ikrar kavramı ile iki önemli kurum olan Musahiplik Kurumu ve Düşkünlik Kurumu ele alınmıştır. Araştırmacının ifadesiyle bu kurumların içeriği, kural ve kaideleri geleneksel yapı içerisinde şekillenmiş olup kendi içerisinde tutarlılık gösteren düzenli yapılardır ve teolojik boyutun sosyal yaşama dönük uygulamalarını kapsamaktadır (71-77).

Alevi-Bektaşî inanç sistemini meydana getiren başlıca unsurların son alt başlığı olan “Felsefî ve Kültürel Yapıyı Biçimlendiren Unsurlar” kısmında ise Alevi-Bektaşî inancının biçimlenmesinde pay sahibi olan, teolojik alanın bileşenleri ve sosyal yaşantıyı düzenlemeye dönük kurumlarla karşılıklı ilişki içerisinde bulunan ve tasavvufî kavrayışın çıktıkları olarak değerlendirilmeleri gereken temel yapı taşları incelenmiştir. Dört Kapı Kırk Makam anlayışı, Güruh-u Naci anlayışı, İnsan-ı Kâmil anlayışı bu inanç sisteminin oluşmasında temel felsefenin arka planını oluşturan unsurlar olarak gösterilmektedir. Dört Kapı Kırk Makam anlayışı ile şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapıları ile her bir kapının on makamı hakkında genel bilgiler aktarılmıştır. Güruh-u Naci anlayışı kısmında bu anlayışın etimolojik kökeni ve tarihsel arka planı anlatılmıştır. Kurtarılmış topluluk anlamına gelen bu terim aynı zamanda fırka-ı Naciye olarak bilinmektedir. Anlatıya göre Hz. Muhammed ümmetinin yetmiş üç fırkaya ayrılacağını, yetmiş ikisinin cehenneme, sadece bir tanesinin (kendisini yolundan gelenler) cennete gideceğini beyan etmiştir, Alevi-Bektaşîler işaret edilen Güruh-u Naci'nin kendileri olduğuna inanmaktadırlar. İnsan-ı Kâmil anlayışı kısmında ise insan-ı Kâmil olmanın nitelikleri belirtilmiştir. Tüm bu nitelikler insanın kendi özünü bulmaya yöneliktir, kendi özünü bulan kimse ise artık Tanrı'yı bilen ve Tanrı'ya ulaşmış olan kimsedir (78-82).

İkinci bölümün ikinci alt başlığı olan “Alevi Bektaşî İnanç Sisteminin Ritüel Evreni” iki alt başlıkta incelenmiştir; Birey Merkezli ritüeller ve Cem Ritüelleri. Alevi-Bektaşî toplumunun inanç pratiklerinin ele alındığı bu kısımda temelde tasavvufî karakter gösteren ibadet anlayışının neler olduğu üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda birey merkezli ritüellerin oruç (*Mubarrem, Medet-Müriüvvet, Hızır, Kırk Sekiz Perşembe, adak oruçları ve farklı sayılarda tutulan Ramazan orucu*), niyaz (*sağ elin başparmağının hafifçe dudağa götürülmesi pratiği*) ve zikir (*dualarının tekrara dayalı yapıları, anılan isimlere birden fazla defa yer verilmesi*) olduğu belirtilerek, detaylı bir şekilde hem teorik bilgilendirme

yapılmış hem de saha verileri ışığında örneklendirmelerden faydalanılmıştır. Cem Ritüelleri alt başlığında da cem kavramı, cem ritüeli ve Alevi-Bektaşî toplumları için anlamı izah edilmeye çalışılmış, Alevi-Bektaşî toplumunun başlıca ibadetinin Cem ritüeli olduğu vurgulanmıştır. Cem ritüelleri yola giriş ritüelleri (*İkrar Cemi, Musabîp Kurbanı Cemi, Düşkün Kurbanı Cemi*), takvime bağlı oluşan ritüeller (*Görgü Cemi, Birlik Cemi, Mubarrem Cemi, Kurban Bayramı Cemi, Nevruz Cemi, Hızır Cemi ve Öğreti Cemi*) ve kriz ritüelleri (*Dardan İndirme Cemi*) olmak üzere üç başlıkta detaylı bir biçimde ele alınmıştır (82-106).

İkinci bölümün üçüncü alt başlığı olan “Alevi-Bektaşî İnanç Sisteminde Dualar” kısmında Alevi-Bektaşî inancında söz aracılığı ile kutsal alana temas etmenin yolu olarak görülen duaların bireysel mi yoksa toplu olarak mı yapıldığı, duayı eden kişinin kim olduğu, duanın ne tür bir zaman ve mekân bağlamında edildiği gibi unsurlar ele alınmıştır. Gülbanklar, Alevi-Bektaşî inanç sistemi içerisinde ritüel temelli edebî formlardır ve ritüel yapılar içerisinde her türlü pratiğin söz aracılığı ile kutsanmasını sağlarlar (2023: 122). Bu kısımda üzerinde durulan bir diğer husus da gülbankların bireysel değil belirli bir kitle içerisinde herkesin yerine kutsal soydan gelen icracı/dede tarafından herkes için edilen iyi dilekler olması niteliğidir. Araştırmacı Alevi-Bektaşîlikte ibadet pratiklerinin bir parçası olarak okunan-söylenen dua çeşitlerini tevhit, tövbe duası, salavat, Nad-ı Ali duası, tercümanlar ve gülbanklar ile Kur’an-ı Kerim kaynaklı ayet ve sureler olmak üzere altı başlıkta irdelemiştir. Buna göre tevhit, Cem ritüellerinde, miraçlama bölümünün ve Kırklar Semahı’nın ardından cemdekilerin birlik olmasını, birliğin sağlanmasını simgeler; Tövbe duası, cem ritüeli içerisinde genellikle delil hizmeti görülmeden önce dede tarafından okunur; Salâvat, Hz. Muhammed’e ve Ehlîbeyt’e duyulan muhabbet dolayısıyla ibadetlerin bir parçası olarak okunur; Nad-ı Ali Duası, pek çok niteliği ve okuyana olumlu etkileri olduğuna inanılan bir duadır ve her çeşit sıkıntı ve sorunun Hz. Muhammed’in nübüvvetiyle ve Ali’nin velayeti ile son bulacağı inancı ile okunur; Tercüman, Bektaşîlerin, sofrâ, çerağ ve öteki işlerden okudukları dualar ve uyaklı sözlerdir ve cem ritüelinde hizmeti yapanların hizmetleri ile ilgili söyledikleri dualardır (106-123).

Çalışmanın üçüncü bölümü: “Alevi-Bektaşî Ritüellerinde Gülbank” olan kısımda, gülbankların Alevi-Bektaşî inanç evreninin ritüel yapılarındaki çeşitli görünüşleri üzerinde derinleşilmiştir. Cem ritüeli başta olmak üzere Alevi-Bektaşî ritüellerinde gülbankların icra konteksine ilişkin genel hatların çizildiği bu bölümde, Alevi-Bektaşî gülbankları, ritüel bağlamlarındaki yerleri ve geleneksel yapıdaki işlevleri göz

önünde bulundurulmuş tasnif edilmiş, ilgili gülbank örnekleri, ritüel akışı içerisinde aktarılmıştır. Alevi-Bektaşî teolojisine ait unsurların belirli bir ahenk yapısı içerisinde, istek ve dilek iletme amaçlı ifadelerle birlikte yer aldığı gülbanklar, araştırmacının ifadesiyle, kutsanma talebinin kut taşıdığına inanılan inanç önderleri aracılığı ile Tanrı'ya iletilmesinin sağlayıcısı olan dua metinleridir. Gülbank örnekleri bakımından oldukça zengin bir külliyata sahip olan Alevi-Bektaşî geleneğinde neredeyse hemen her tören için ayrı bir gülbank mevcuttur. Bu nedenle araştırmacı tasniflemeyi derinleştirerek Cem ritüelleri merkezli Gülbanklar ve Geçiş Dönemleri Merkezli Oluşan Gülbanklar olmak üzere iki ana başlık otuz üç alt başlıkta incelemiştir (125-128).

“Cem Ritüelleri Merkezli Gülbanklar” kısmında cem ritüeli esnasında icra edilen hizmetlerin her biri için verilen gülbanklara değinilmiştir. Gülbankların cem ritüelleri bağlamında hangi aşamalarda, nasıl ve hangi başlıklar altında icra edildiklerinin daha anlaşılır kılınması için araştırmacı saha verilerinden yararlanmış, çok sayıda örneğe yer vererek somutlamadan faydalanmıştır. Bu bağlamda hizmetlerle ilişkili olarak düzenlenen gülbanklara, ritüelik akışta hizmet aşamalarının dışında verilen gülbanklara yer verilmiş ve cem ritüelinin içeriğine göre değişen gülbankların bilgilendirmeleri, tanımları, nasıl icra edildikleri örnekler üzerinden anlatılmıştır. Ardından geçiş dönemleri (doğum, evlilik, kirvelik, sünnet vb.) merkezli oluşan gülbanklara odaklanılmış; taliplerden gelen talep üzerine insan yaşamının önemli dönüm noktalarında yani geçiş dönemlerinde insanların kutlu söz işitmeye ihtiyaç duyması ve buna bağlı gelişen gülbank formları üzerinde durulmuştur. Doğum olgusu etrafında oluşan gülbanklar, nikâh erkanı gülbankları, kirvelik ve sünnet erkanı gülbankları, ölüm olgusu etrafında oluşan gülbanklar ayrı başlıklar altında detaylı olarak incelenmiştir (128-199).

Çalışmanın dördüncü bölümü: “Alevi-Bektaşî İbadet Pratiklerinde İcra Metni Olarak Gülbank” başlıklı kısımda, bu başlığın neden açıldığı ve nelerin anlatılacağı ile konuya giriş yapılmıştır. Yaratım ve icra süreçleri biçim ve içerik formu noktasında ele alınmış, böylece gülbankların metin, doku ve bağlam odaklı incelenmeleri amaçlanmıştır. “Gülbankların Yapısal Özellikleri” alt başlığında gülbankların temel yapısı betimlenmiştir. Bu çerçevede çeşitli ahenk unsurlarıyla ve ses tekrarlarıyla bezenmiş gülbank örneklerinin kullanılan dil itibarı ile şiirsel özellikler barındırdığı belirtilmek üzere; giriş, dua, kapanış sıralamasıyla gülbankların formu çizilmiştir. Buna göre 1) Giriş; başlangıç formelleri-kutsalı selamlama, 2) Dua; amaç, istek ve

dilekler, kabul talebi, 3) Kapanış; kapanış formelleri. Araştırmacı bu unsurları ayrı başlıklar olarak incelemiştir (201-217).

“Gülbankların Dokusal Özellikleri” başlığıyla inancın taşıdığı kodların gülbanklarla ilintileri incelenmiştir; buna göre icracının bireysel parola halinde kullanımının arkasında ortak bir anlam yapısı bulunduğu anlaşılmıştır. Bu başlık altında incelenen gülbankların dil ve üslup özellikleri ve formel yapıları da çalışmanın ana konusu olan gülbankların şekil yönünden detaylı bir biçimde incelenmesini içermektedir. Özellikle değinilen söz sanatları (mecazlar, teşbih, istiare, mecaz-ı Mürsel, kinaye, anlamlarla ilgili sanatlar; tenasüp, tezat, tekrar, nida, iltifat, telmih, sözle ilgili sanatlar; aliterasyon, asonans ve seci) gülbankların dil açısından zenginliğine birer somutlama niteliğindedir. Gülbanklarda formel yapılar kısmında ise icra edilen dualarda karşılaşılan kalıplaşmış metinlere değinilmiştir. Gelişi güzel olmayan bu kalıplaşmış ifadeler geleneksel kodların taşınması, nakledilmesi ve hatırlanması açısından önem taşımaktadır (217-255).

“Gülbankların İşlevsel Özellikleri” kısmında özellikle kuramlar üzerinden gidilerek varış noktası olan işlevlerin anlaşılır olmasına ortam sağlanmıştır. Araştırmacı Alevi-Bektaşilik inanç ve gelenek yapısına ilişkin çok sayıda kodlamayı içerisinde barındıran, koruyan ve aktaran metinler olarak gülbankların, Alevi-Bektaşî kültürel ve inançsal belleğinin diri tutulması, korunması ve yaşatılması hususunda işlevsel öneminin altı çizilmesi gereken bir husus olduğunu vurgulamıştır (255-260).

“Gülbanklarda Yer Alan Hatırlama Figürleri” alt başlığında, hatırlama figürlerinin Alevi-Bektaşî inanç evreninde teolojik ve kültürel ortak kodlamaların çıktısı anlamına geldiği ifade edilmekte; hatırlama figürlerinin tayininde belirginleşen zaman ve mekâna bağlılık, bir gruba bağlılık ve kendine özgü bir süreç olarak yeniden kurulabilme nitelikleri sayesinde gülbankların söz konusu inancın sürdürülebilirliği noktasında büyük önem taşıdığı konusuna dikkat çekilmektedir. Çalışmada hatırlama figürlerinin, Alevi-Bektaşî kültür ve inanç hafızasını tazeleyen ve ritüelin etrafında biçimlendiği, temel tarihî zemini anımsatan ve en çok yer verilen ana unsurlar olduğu belirtilmiştir. Bu hatırlama figürleri; Ehlibeyt, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, On İki İmamlar, On Dört Masum-u Pâk, On Yedi Kemerbest, Hizmet Pirleri, Erenler, Hacı Bektaş Veli, Ocak Pirleri, Hızır, Yezid, Muaviye ve Mervan maddeleri olarak sıralanmış ve çalışmada her bir madde için ayrıca başlık oluşturularak bilgilendirmelerde bulunulmuştur (260-283).

“Gülbankların Yaratıldığı ve İcra Edildiği Kültür Ortamları” alt başlığında teorik olarak metin yaratımı ve icra edildiği bağlamlar hakkında kısa bir giriş yapıldıktan sonra gülbankların yaratımı ve icra edildiği ortamlar anlatılmıştır. Araştırmacıya göre gülbankların yaratıldığı ve icra edildiği temel bağlam sözlü kültür ortamlarıdır, yani Alevi-Bektaşî ritüelleridir. Zaman içerisinde ritüellerin kayıt altına alınıp yazıya dökülmesiyle gülbanklar yazılı kültür ortamlarında da var olmaya başlamışlardır. Özellikle 2000’li yıllardan itibaren görsel öğelerin video aracılığı ile kaydedilmesi ve sosyal paylaşım ve iletişim ağlarında paylaşılmaya başlamasıyla da gülbankların dijital kültür ortamlarıyla da varlığını sürdürdüğüne değinilmiştir. Araştırmacı bu bölümü sözlü kültür ortamı, yazılı kültür ortamı ve dijital kültür ortamı olmak üzere üç alt başlıkta incelemiştir (283-295).

“İletişim Süreci Açısından Gülbankların Biçimlenişi” alt başlığında araştırmacı kuramsal bilgilendirmelerin ardından, ana tema olarak folklorik söyleyiş biçimleri arasında değerlendirdiği gülbanklar ile ilgili, cem ritüellerinde dede ile talip arasında gerçekleşen ilişki ve kutsalın bilgisini içeren diyalogun nitelikli iletişime verilebilecek örnekler arasında olduğuna dikkat çekmiştir. Şiirsel, ilişkisel, göndergesel ve bağlamsal olma fonksiyonlarının ön plana çıkması gülbankların diyalojik iletişim çerçevesinde gerçekleştiğini gösteren nitelikler olması bakımından önemlidir. Burada özellikle üzerinde durulan tema gülbank veren, gülbank alan ve gülbank dinleyenlerin icra sürecindeki yerleridir ve araştırmacı bu üç kısım için ayrı başlıklarda bilgilendirmeler yapmıştır (295-311).

Dördüncü bölümün son alt başlığı olan “Gülbanklarda Değişim Dönüşüm” kısmında geleneksel bağlamda yaratılan gülbanklar ile günümüzde halen icra edilen örneklerin kıyaslanmasından hareketle gülbanklarda değişim ve dönüşüm olguları üzerinde durulmuştur. Gülbanklardaki değişimin inanç sisteminin bütününden bağımsız düşünülmemeyeceği dolayısıyla inanç evreninde yaşanan değişim ve dönüşümlerin gülbanklara yansımalarının kaçınılmaz olacağı vurgusu yapılmıştır. Özellikle köyden kente olan göç ve siyasi iradeler ile kültürel ve inançsal boyutta değişime uğrayan sistem beraberinde yeni bir bağlam oluşturmuş bu da gülbankların bu değişim ve dönüşümden etkilenecek yeni bir forma bürünmelerini beraberinde getirmiştir (311-324).

Sonuç bölümünde Alevi-Bektaşî inanç yapısının genel değerlendirmesi yapılarak özellikle söz konusu inanç sisteminin başat ibadeti olan cem ritüellerinde icra edilen gülbanklar ile ilgili bütüncül bir bakış açısıyla konu özetlenmiştir. Dua ve gülbanklar

arasındaki farklar, gülbankın kutsal soydan geldiğine inanılan icracı kişi/dede tarafından yapıldığı, gülbankların özellikleri, işlevleri ve yapısının kısaca neler olduğu, gülbanklarda dedenin işlevi, gülbankların yaratım ortamlarının sözlü kültür ortamları olduğu, araştırmada kullanılan alan araştırması ve literatür tarama yöntemleri ile elde edilen gülbank örneklerinin eski Türk inanç sisteminin temel dua metni ile olan benzerlikleri, geleneksel Alevi gülbankları ile Bektaşî babaganların gülbankları arasındaki farklılıklar, gülbankların inancı şifreleme, kodlama, koruma görevi üstlenmeleri, geleneksel olan ile bugün günümüzde icra edilen gülbank metinlerinde tespit edilen farklılıklar ve daha pek çok tespite yer verilerek çalışma sonlandırılmıştır. Araştırmacı sonuç bölümünde hangi yöntem ve tekniklerin kullanıldığına dair kısa bilgilendirmeler de yapmış, Alevi-Bektaşî gülbanklarının kayıt altına alınarak muhafaza edilmesine katkı sağlandığını belirterek çalışmasını tamamlamıştır (325-336).

Ekler bölümünde çalışma süresince yapılan ve tasnife uygun şekilde hazırlanan gülbank örnekleri sunulmuştur.

Çalışmanın geneli değerlendirildiğinde araştırmacının anlaşılır ve zengin bir dil kullandığı görülmekle birlikte geniş çerçevede değerlendirilen gülbanklar konusunun hem teorik, etnik, sosyolojik, antropolojik, folklorik olarak incelenmesi sağlanmış hem de sahaya inilerek kullanılan gözlem ve görüşme tekniklerinin veri olarak eklenmesi çalışmayı zengin ve etkili kılmıştır. Gülbankların Alevi-Bektaşî inanç mensuplarınca söz konusu inanç sistemi için öneminin vurgulandığı bu müstakil çalışmanın, araştırmacının çalışmanın giriş bölümünde ulaşmak istediği amaçlar göz önünde bulundurulduğunda, alana büyük katkı sağlayacağı ve benzer çalışmalara yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Katkılarından dolayı Didem Gülçin Erdem Kük'e teşekkür ederiz.

Kaynakça

- DEVELLİOĞLU, Ferit (1996). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- ERDEM KÜK, Didem G. (2023). *Alevi Bektaşî Güllbankları*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.